

ระบบการทำฟาร์มกับการพัฒนาการเกษตร

อนันต์ ดาโลกม^{1/}

กระผมขอกราบขอบพระคุณท่านอาจารย์ ดร.สุจินต์ ที่ได้กรุณาแนะนำ และขอขอบพระคุณอีกครั้งหนึ่งสำหรับทางขอนแก่นที่ได้ให้เกียรติกระผม และกรมส่งเสริมการเกษตรได้มานำเสนอในเรื่องของระบบการทำฟาร์มและการพัฒนาการเกษตร ในการสัมมนาครั้งนี้ ความจริงแล้วในระยะเวลาที่ผ่านมาหลายเดือน กระผมเองพยายามที่จะปฏิเสธในการไปบรรยายในที่ต่าง ๆ เพราะอยากใช้เวลาที่มีอยู่ได้ทำงานในส่วนที่รับผิดชอบให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ประกอบกับได้พิจารณาว่า สิ่งที่เกิดขึ้นในบ้านเมืองของเราในขณะนี้คือ มีคนจำนวนมากมายที่มักจะมีในเรื่องอื่น ๆ ที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเองค่อนข้างจะดีมาก แต่สิ่งหนึ่งซึ่งอาจจะรู้หรือเข้าใจ บบบาทหน้าที่ของตนเองที่มีอยู่ ซึ่งอาจจะไม่รู้เลยก็ได้ หรืออาจจะรู้ไม่เท่าที่ควรเลยทำให้เกิดปัญหาความสับสนต่าง ๆ ในการทำงาน ในการดำรงชีวิตพอสมควร ซึ่งจากความคิดดังกล่าวตลอดจนภาระกิจที่กระผมได้รับมอบหมายจากกรมส่งเสริมการเกษตรให้ดำเนินการนั้น ทำให้อยากจะใช้เวลาที่มีอยู่ปฏิบัติภาระกิจให้กรมฯ ดีที่สุดเท่าที่จะดีได้ เพราะมีความเชื่อมั่นว่า ถ้าสามารถทำงานตามหน้าที่ให้ดีที่สุดแล้วนั้น ก็จะมีผลกระทบต่อพี่น้องเกษตรกรเช่นกัน เพราะว่างานของกรมส่งเสริมการเกษตรนั้นก็คือ การพัฒนาชีวิตความเป็นอยู่ของพี่น้องเกษตรกรให้ดีขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อประเทศชาติโดยรวมด้วย

เนื่องจากว่าช่วงที่ผ่านมา 4-5 ปีนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างกรมส่งเสริมการเกษตรกับทางขอนแก่นนั้นมีมาก ผมเองก็มีส่วนหนึ่งซึ่งได้มีส่วนเข้ามามีนั้น ตั้งแต่ทางท่านอาจารย์ ดร.อารันต์ พัฒน์ชัย ได้มีการพูดคุยกันในเรื่องของการมาช่วยกันดู ในการที่จะนำเอาเทคโนโลยีชาวบ้าน หรืออย่างที่เรียกว่า Existing technology ซึ่งเกษตรกรมีการปฏิบัติการใช้กันอยู่แล้ว และเห็นว่าเป็นสิ่งที่ควรมีการเผยแพร่ได้ใช้ประโยชน์กันมากขึ้น ได้มีการหารือกันว่า ควรจะสร้างแนวความคิดต่าง ๆ ไปสู่การปฏิบัติ ได้อย่างไรบ้าง รวมทั้งความคิดในเรื่องของการที่จะมองการเกษตรในลักษณะภาพเล็ก ๆ คือมองในสภาพอันแท้จริงของเกษตรกรแล้วนำมาวิเคราะห์ผสมผสานกับผลการวิจัยที่ได้มีการวิเคราะห์จากสถาบันการศึกษา หรือจากมหาวิทยาลัยลงไปสู่พี่น้องเกษตรกร ในช่วงนั้นก็ได้มีการพูดถึงเรื่องการปลูกถั่วลิสงหลังนาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พูดถึงเรื่องการวิเคราะห์ กระผมเองขณะนั้นเป็นผู้อำนวยการกองแผนงานอยู่ เห็นว่าเป็นเรื่องที่ตรงกับแนวความคิดของกระผมในช่วงที่ทำงานอยู่ในระยะนั้นคือ การที่เห็นว่าสภาพปัญหาการเกษตรของบ้านเมืองเรา นั้น เราอาจจะมองในเรื่องแนวทางการพัฒนา หรือวิวัฒนาการในภาพ macro ค่อนข้างจะมาก แต่ว่าสภาพอันแท้จริงของพี่น้องเกษตรกร ปัญหาหรือความยากไร้ที่เกิดขึ้น อาจจะได้มีการพิจารณาหรือดูแลน้อยมาก รวมทั้งในส่วนที่กระผมเอง กำลังทำในเรื่องการพัฒนาเกษตรกรผู้มียาได้น้อยอยู่ในขณะนั้น เห็นว่าความคิดของทาง มช. ที่เริ่มโดยท่านอาจารย์ ดร.อารันต์ ดร.เทอด อรรถชัย ซึ่งขณะนี้กำลังเรียน

^{1/} รองอธิบดีกรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์

ต่อที่ยาวาย ก็ได้มีการประสานงานกันมาในช่วงระยะเวลาหลายปี ในปัจจุบันนี้ผมใคร่ขอเรียนให้ทราบว่า แนวคิดต่าง ๆ ที่เราได้ร่วมกันทำกับทาง มข. ที่ผ่านมานั้น ในบางเรื่องได้กลายเป็นนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตร และได้กลายเป็นนโยบายระดับชาติ ก็คือเรื่องการพัฒนาเกษตรกรในรายย่อย และการวางแผนพัฒนาการเกษตรจากระดับล่างขึ้นมาข้างบน โดยอาศัยการวิเคราะห์พื้นที่ วิเคราะห์ทางด้านกายภาพของสภาพของพื้นที่เกษตรกร วิเคราะห์ทางด้านชีวภาพ ตลอดจนทางด้านสังคมเศรษฐกิจของพื้นที่เกษตรกร ก็กลายมาเป็นนโยบายของกรมในขณะนี้ ดังนั้นจากที่กระผม ยกตัวอย่างให้เห็นนั้นก็คือ ตัวอย่างหนึ่งในเรื่องที่ว่า จะมองระบบการทำฟาร์มในระบบ macro นั้น บางครั้งอาจจะไม่ใช่เป็นเรื่องที่หน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอด จะสามารถนำไปสนองให้กับเกษตรกรได้ แต่ในความคิดจะทำอย่างไร หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับในเรื่องของการศึกษา ในเรื่องการวิจัยนั้น จะได้มีโอกาสลงมาในพื้นที่ และได้มาร่วมกันคิด ร่วมกันสร้าง ตลอดจนการหาแนวทางการพัฒนาเกษตรกรให้ตรงกับสภาพความเป็นจริงและความต้องการของเกษตรกรได้ จากความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้เมื่อทางขอนแก่น ทางท่านอาจารย์เทอด ได้ติดต่อกับผมให้มาช่วยกันนำเสนอในเรื่องของระบบการทำฟาร์ม และแนวทางการถ่ายทอดเทคโนโลยี หรือในเรื่องการพัฒนาการเกษตร กระผมเห็นว่าเป็นเรื่องของความผูกพันกัน กระผมจึงได้รับเกียรติอันนี้ และได้มาพบปะกับท่านทั้งหลายในที่นี้ แน่นนอนนะครับ อาจมีบางอย่างไม่เป็นที่สບอารมณ์ หรือไม่เป็นที่ต้องการของท่านผู้ฟัง แต่ขอให้อธิบาย นี่คือแนวความคิดของหน่วยงาน ๆ หนึ่ง หรือถือว่าเป็นนโยบายของกรมส่งเสริมการเกษตรที่อยู่ในขณะนี้ ได้มีโอกาสมาเสนอต่อทางท่านที่อยู่ในสถาบันวิจัย หรือทางมหาวิทยาลัย ซึ่งคิดว่าเป็นเรื่องที่น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับการร่วมมือกันในอนาคตข้างหน้าด้วย

กระผมใคร่จะขอเริ่มต้นด้วยการมองสภาพทางการเกษตร ก่อนที่จะพูดถึงว่าระบบการทำฟาร์ม นั้น จะมีส่วนในการพัฒนาการเกษตรได้อย่างไร แล้วก็ในเรื่องขบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยี การสร้างระบบการเชื่อมโยงระหว่างสถาบันการวิจัย มหาวิทยาลัย และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ implement นั้นจะมีแนวทางอย่างไรบ้าง

ประการแรก กระผมอยากจะมองทางการเกษตรในขณะนี้ ในแง่ทรัพยากรซึ่งมันมีความสำคัญมาก ในอดีตนั้นเราพูดถึงเรื่องการค้นคว้าหาเทคโนโลยีความรู้ใหม่ ๆ ที่อาจจะจะเป็นประโยชน์ที่เกษตรกรจะนำไปใช้หรือปรับใช้ แต่สิ่งหนึ่งซึ่งเราอาจจะมองข้ามไปก็คือ ความสำคัญของทรัพยากร เพราะว่าในระบบการทำฟาร์ม การศึกษาหาความรู้ทางการเกษตรนั้น มักมีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดระยะเวลา ถ้าสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ข้อเสนอแนะหรือแนวทางด้านวิชาการที่ได้เสนอแนะใน 4-5 ปีก่อนนั้น อาจมีความถูกต้องกับสภาพแวดล้อมในขณะนั้น แต่ว่าในปัจจุบันนี้สภาพแวดล้อมดังกล่าวได้เปลี่ยนแปลงไป ไม่ว่าจะเป็นทรัพยากรทางด้านป่าไม้ ทรัพยากรทางด้านธรรมชาติ ตลอดจนเรื่องของดินได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ข้อเสนอในเรื่องของระบบการทำฟาร์ม ระบบการปลูกพืช เมื่อมาถึงวันนี้แล้วอาจต้องมีการทบทวนว่าเหมาะสมกับสภาพปัจจุบันหรือไม่ ดังนั้นในจุดนี้ผมเห็นว่าในเรื่องของทรัพยากรนั้นเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่งที่ผ่านมานั้นประเทศเราเป็นประเทศหนึ่งในประเทศโลกที่สาม ซึ่งได้มีการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือย ขาดการอนุรักษ์ จนขณะนี้กลายเป็นปัญหาใหญ่ เราได้ใช้พื้นที่ป่าไม้และต้นน้ำลำธารมากมาย จนขณะนี้ไม่ทราบตัวเลขที่แท้จริงว่าป่าไม้เหลือเท่าไรแน่ แต่จากการที่รัฐบาลได้ให้ความสำคัญในจุดนี้ ก็คิดว่าอาจจะเหลือไม่ถึง 20% และขณะที่เราได้ใช้ประโยชน์จากป่าไม้ไปเกือบหมดแล้วเราก็ได้เริ่มลงไปถึงทะเล ได้พูดถึงเรื่องการใช้ทรัพยากรท้องทะเลชายฝั่งหรือป่าชายเลน ก็หมายความว่า ทรัพยากรที่มีความสำคัญใน

การเกษตร ตัวที่สองก็อาจจะหมดไปอีกไม่นานในข้างหน้า ซึ่งในเรื่องของทรัพยากรที่ขาดการอนุรักษ์ใช้อย่างฟุ่มเฟือย โดยไม่ได้มองถึงเรื่องผลกระทบที่จะตามมา ทำให้เกิดการขาดความสมดุลทางธรรมชาติ และสิ่งที่ตามมาที่แน่นอนน่าเศร้า ฝนแล้ง น้ำท่วม และภัยพิบัติที่เกิดขึ้นในภาคใต้ นั้นเป็นเรื่องที่ทุกคนไม่สามารถที่จะปฏิเสธได้ เพราะว่าเกิดจากผลที่มนุษย์เราเห็นแก่ตัว ได้ทำลายธรรมชาติก่อให้เกิดผลที่ตามมาอย่างรุนแรงเท่าที่เคยเกิดขึ้นในประเทศไทย การเกษตรของประเทศไทยต้องอาศัยธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ เมื่อเกิดผลกระทบจากทรัพยากรทำให้เกิดน้ำท่วม ฝนแล้งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง ภัยธรรมชาติก่อให้เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาการเกษตรนับวันก็จะยากขึ้น เรื่อง ๆ อันนี้เป็นเรื่องแรกๆ ที่ผมคิดว่า นักวิจัย นักส่งเสริม หรือนักพัฒนาทั้งหลายจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้เป็นอันดับแรกในโอกาสต่อไปข้างหน้า

ประการที่สอง การเกษตรซึ่งในอดีตนั้น เราเคยมองการเกษตรในลักษณะที่เป็นการทำมาหากิน เพราะว่าความต้องการปัจจัยในลักษณะเป็นเงินสดของชาวนบพนั้นยังน้อยอยู่ เพราะความเจริญยังเข้าไปไม่ถึง และความต้องการปัจจัยต่างๆ ของชาวนบพนั้นอาจจะน้อย ดังนั้นการเกษตรของเรานั้นก็ทำเพื่อที่จะพอให้มีเลี้ยงครอบครัว หรือพอแลกเปลี่ยน หรือว่าทำการค้าขายเล็กๆ น้อยๆ ลักษณะการเกษตรก็เป็นเรื่องของลักษณะที่เป็นไปในลักษณะการทำมาหากิน แต่ปัจจุบันนี้การเกษตรได้เปลี่ยนสภาพไปจากความเจริญทางด้านวัตถุที่เข้าไปสู่ชนบท ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการถนนหนทาง ในเรื่องของไฟฟ้า ซึ่งมีผลทำให้เกิดการใช้ประโยชน์ในเรื่องของวิทยุโทรทัศน์ หรือสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างมากมาย พี่น้องเกษตรกรก็ต้องการรายได้ที่เป็นเงินสดกันมากขึ้น การเกษตรซึ่งเคยมองในเรื่องของการบริโภคภายในครอบครัว ก็เปลี่ยนสภาพมาเป็นเรื่องของการทำมาค้าขาย ก็ทำให้การเกษตรเปลี่ยนสภาพไปจากอดีตมาจนถึงปัจจุบันก็คือ ลักษณะที่เป็นธุรกิจมากขึ้น เมื่อมองในแง่การค้าขาย ตลาดก็ย่อมเป็นสิ่งสำคัญในการที่จะก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนสินค้า เพื่อให้มีการจำหน่ายแล้วกลายมาเป็นรูปของเงินสดสำหรับครอบครัวของพี่น้องเกษตรกร

ประการที่สาม เมื่อมีการนำตลาดเข้ามาเกี่ยวข้องกับเรื่องของการเกษตร การเกษตรมีลักษณะเป็นธุรกิจมากขึ้น เราก็ย่อมมีความผูกพันกับวงจรของธุรกิจไม่เฉพาะในประเทศ ความเกี่ยวข้องกับทางด้านต่างประเทศมากยิ่งขึ้นด้วย สินค้าเกษตรของเรามีส่วนสำคัญต่อรายได้เข้าประเทศ ในอดีตส่วนใหญ่ก็นักพึ่งพาต่างประเทศ ปัจจุบันนี้ทุกท่านก็คงทราบดีนะครับว่า ลัทธิการปกป้องทางการตลาด ปกป้องพี่น้อง เกษตรกรของต่างประเทศนั้นได้ทวีความสำคัญมากขึ้น เพราะว่าไม่เพียงแต่ต้องการรักษาให้เกษตรกรยังประกอบอาชีพการเกษตรอยู่ แต่ยังเกี่ยวข้องทางการเมืองด้วย ดังนั้นประเทศต่างๆ ได้กำหนดนโยบายในการปกป้องต่อเนื่องกันมาตลอดและเกือบทุกประเทศด้วย เมื่อการเกษตรเกี่ยวข้องกับเรื่องการค้าตลาดเกี่ยวข้องกับโลกภายนอก ตลอดจนในเรื่องของมีความเสี่ยงที่ได้พูดถึงเรื่องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่างฟุ่มเฟือย หรือภาวะราคาสินค้าการเกษตรที่มีการเปลี่ยนแปลงตามภาวะราคาตลาดโลก ดังนั้นลักษณะการเกษตรของประเทศไทย จึงได้พูดถึงเรื่องการปรับโครงสร้างการผลิตด้านการเกษตร เรื่องการกระจายการผลิต เพื่อที่จะแก้ปัญหาในลักษณะลดความเสี่ยงทางธรรมชาติ และลดความเสี่ยงทางด้านราคาสินค้า การเกษตรที่อาจจะมีการตกต่ำเมื่อไรก็ได้ โดยสรุปแล้วลักษณะของการเกษตรโดยภาพรวมๆ นั้น จึงเป็นระบบเศรษฐกิจ และก็จะเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีอยู่ด้วยกัน 2 ประการ คือ

- ประการที่ 1 ก็คือ เทคโนโลยีทางการผลิต ซึ่งกระผมคิดว่านักวิจัยทั้งหลายที่อยู่ ณ ที่นี้ก็คงจะตระหนักดีว่า ในอดีตหรือปัจจุบันนั้นเรามองในเรื่องของเทคโนโลยีทางการผลิตนี้เป็นหลัก และจะตามมาต่อไปข้างหน้า เมื่อระบบการเกษตรเป็นระบบเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจมากขึ้น เทคโนโลยีที่จะตามมาที่จะให้เกษตรกรมีรายได้จากการลงทุน และพอดำรงชีวิตอยู่ได้ในปัจจุบันนี้ก็คือ เทคโนโลยีทางการจัดการในทรัพยากรของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นการจัดการที่ดิน แรงงานที่ตนเองมีอยู่ รวมทั้งในเรื่องการจัดการทางการจัดการการตลาด

- ประการที่ 2 คือ เทคโนโลยีทางการตลาด ในอดีตนั้นหน่วยงานในสังกัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ที่ผ่านมานั้น มักที่จะมามองในเรื่องของเทคโนโลยีการผลิตเป็นหลัก มีข้อเสนอแนะจากการวิจัยมากมาย จากการส่งเสริมการเกษตรเยอะเยอะที่ได้นำเสนอ หรือแนะนำต่อพี่น้องเกษตรกร แต่สิ่งหนึ่งซึ่งเราอาจจะละเลยมากก็คือ ผลตอบแทนที่เกษตรกรได้รับจากการประกอบการ หรือจากการรับเทคโนโลยีใหม่ๆ ในการเกษตรนั้นเป็นอย่างไรบ้าง อันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาในการพัฒนาการเกษตรมาตลอดเวลา ก็คือว่าเกษตรกรยังทำยังจน ยิ่งผลิตยิ่งยากไร้ อันนี้ก็เป็นอย่างหนึ่งที่ทำให้เรามองเห็นสภาพอันแท้จริงว่า การพัฒนาการเกษตรที่ผ่านมามากหลายสิบปีว่า สภาพของพี่น้องเกษตรกรนั้นดีขึ้นกว่าเดิมหรือไม่อย่างไรบ้าง หรือว่าสภาพปัญหาที่เกิดขึ้นในอดีตนั้น ได้รับการแก้ไขปรับปรุงมากน้อยแค่ไหน กระผมเองตั้งแต่จำความได้เรียนหนังสือมา ได้ยินได้ฟังได้พบเห็นว่า สภาพเกษตรกรก็คือ ความยากจน ความไม่รู้ ความต่ำต้อย และจนถึงวันนี้อายุ 40 กว่าปี กระผมเข้าใจว่า สิ่งดังกล่าวก็ยังไม่มีความเปลี่ยนแปลงมาก ดังนั้นสิ่งซึ่งเราได้แนะนำไปโดยไม่ได้คำนึงถึงเรื่องของรายได้ของเกษตรกรในการลงทุน การยอมรับเทคโนโลยีใหม่ๆ นั้นอาจจะเป็นปัญหา ซึ่งอาจจะต้องนำมาพิจารณากันให้มากขึ้น ดังนั้นผมคิดว่าความรู้ทางการตลาด ตลอดจนชนวนข่าวสารทางการตลาดนั้น น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องอันสำคัญสำหรับการพัฒนาการเกษตรต่อไปในข้างหน้า กระผมจึงได้ขอสรุปในระยะแรกนี้ว่า เมื่อได้พูดถึงระบบการเกษตรในปัจจุบัน คงจะไม่ได้มองเฉพาะในเรื่องเทคโนโลยีทางการผลิตเพียงตัวเดียว แต่จะต้องก้าวมาถึงเรื่องของเทคโนโลยีการจัดการ นั่นคือ เรื่องเทคโนโลยีการตลาด รวมทั้งข้อมูลข่าวสารทางการตลาดที่จะเข้ามาสู่วงจรการผลิตของพี่น้องเกษตรกร รวมทั้งระบบการทำฟาร์มด้วย กระผมอยากจะขอแนะนำเสนอในลักษณะที่กระผมได้พูดถึงเรื่องระบบการเกษตรที่มองเป็นลักษณะระบบเศรษฐกิจมากขึ้น ก็มีสิ่งที่ยากจะขอให้มองในเรื่องของระบบเศรษฐกิจในครอบครัวของเกษตรกร ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องและสัมพันธ์ในเรื่องของสังคมไร่นาและครัวเรือนเกษตรกร ถ้าหากว่าเราจะมองในลักษณะระบบเศรษฐกิจในครอบครัวของเกษตรกรก็ต้องเริ่มมาจากครัวเรือนเกษตรกรเป็นจุดแรก ดังนั้นสิ่งที่ผมจะขอยืนยันก็คือว่า เมื่อเราพูดถึงระบบการทำฟาร์มระบบการเกษตร จุดหนึ่งซึ่งเราต้องตระหนักก็คือว่า เราต้องเน้นในตัวเกษตรกรเป็นศูนย์กลางของการพัฒนา เราอาจจะแนะนำอะไรต่างๆ เข้าไปเยอะเยอะ แต่ว่าสิ่งหนึ่งนั้นที่จะต้องตระหนักกันให้มากที่สุดก็คือ เราจะละเลยของครัวเรือนเกษตรกรนั้นไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางด้านสังคม ความรู้สึกนึกคิด ตลอดจนขนบธรรมเนียมประเพณีเป็นเรื่องสำคัญมาก สิ่งหนึ่งซึ่งกระผมในฐานะที่อยู่กับทางพวกเรานักวิจัยหรือนักส่งเสริมที่ผ่านมานั้น เราอาจจะมามองในเรื่องของเทคโนโลยีที่เกี่ยวข้องที่นำเสนอเกษตรกร แต่เรามองข้ามว่าเกษตรกรเขาคิดอย่างไร เขามีสภาพแวดล้อมในสังคมของเขาอย่างไรบ้าง ข้อเสนอต่างๆ ซึ่งผมเองได้อ่านในเอกสารฉบับที่เป็นคำแนะนำของทาง มช. นี้ ผมคิดว่าเป็นข้อเท็จจริงที่ชัดเจนมากนะครับ ว่าเรา

อาจจะละเอียดในเรื่องของตัวบุคคล ซึ่งเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาภาคเกษตร ที่นี้ถ้าเรามองระบบเศรษฐกิจในสังคมไร่และครัวเรือนเกษตรกร เกษตรกรในครัวเรือนนั้นเราได้มองในแง่การส่งเสริมการเกษตร แบ่งเป็น 3 หน่วย หรือแบ่งเป็น 3 ส่วนคือ พ่อหัวหน้าของครอบครัว แม่และบุตรหลานของเกษตรกร เรามอง Family เป็นหน่วยอย่างที่พูดว่า Family as a unit ซึ่งในลักษณะตัวของเกษตรกรนั้นก็จะมีบทบาทอยู่ 2 อย่าง

- บทบาทแรกก็คือ เป็นผู้บริโภคน ในเรื่องของการบริโภคและอุปโภค ในขณะที่เดียวกันนั้นทางเกษตรกรก็เป็นเจ้าของทรัพยากร ซึ่งในลักษณะที่เป็นเจ้าของทรัพยากรนั้น เกษตรกรต้องใช้ทรัพยากรในการทำธุรกิจในไร่ นา ซึ่งต้องมีค่าแรงงานและการลงทุน ซึ่งจุดนี้ก็จะมองในลักษณะที่ว่า ตัวเกษตรกรเมื่อมีการประกอบการนั้นเขาเกิดธุรกิจในไร่ นา เขาก็ต้องมีการลงทุนคือ ค่าแรงงาน และการลงทุนต่างๆ ในลักษณะที่เป็นปัจจัยการผลิตคือ ที่ดิน หรือแรงงานก็แล้วแต่เหล่านี้เป็นรายจ่าย เมื่อเป็นรายจ่ายแล้วเกิดธุรกิจในไร่ นาขึ้นมาเขาก็จะต้องทำหน้าที่ในลักษณะเป็นผู้จัดการในเรื่องของการประกอบการ บริหาร หรือจัดการทรัพยากร เขาจะทำหน้าที่ในการที่จะจัดสิ่งเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการผลิตได้อย่างไรบ้าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องใช้ที่ดิน ใช้แรงงาน หรือทรัพยากรที่เขาถืออยู่ และปัจจัยต่างๆ กระผมคิดว่า จุดนี้ในระบบการทำฟาร์ม หรือระบบการเกษตรที่จะเข้ามาเป็นข้อเสนอแนะว่า ทำอย่างไรที่จะทำให้เกษตรกรซึ่งเป็นเจ้าของทรัพยากรประกอบธุรกิจในไร่ นา ให้มีการผลิตได้ดีที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ เท่าที่จะมีขีดความสามารถที่จะอยู่ได้ในระดับพื้นที่ของเขาเอง และเมื่อเขาประกอบการในเรื่องของการทำธุรกิจในไร่ นาเสร็จแล้ว ก็จะมีค่าสินค้าและบริการ ซึ่งจุดนี้นั้นก็จะเป็นรายได้ของครอบครัว อันนี้เป็นวงจรแรกที่กระผมคิดว่าเราอาจจะมองในลักษณะที่เป็น circle ง่ายๆ ไม่สลับซับซ้อนมากนัก และในขณะที่เดียวกันนั้นในฐานะที่เป็นผู้บริโภคนั้น เกษตรกรก็มีรายจ่ายในเรื่องอุปโภค บริโภค ไม่ว่าจะเป็นสินค้าอะไรก็แล้วแต่ อาจจะเป็นสินค้าอุปโภค หรือสินค้าที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรที่เขาอาจจะผลิตไม่ได้ ต้องไปซื้อหามาจะเป็นประเภทพืชผล หรือพวกโปรตีน เนื้อสัตว์ อะไรก็แล้วแต่ เพราะฉะนั้นในการที่เกษตรกรเป็นผู้บริโภคนั้นเขามีรายจ่าย ในขณะเดียวกันรายจ่ายนี้ของผู้บริโภค ซึ่งอาจจะจะเป็นเกษตรกรหรือใครก็แล้วแต่ ก็ทำให้เกิดธุรกิจในไร่ นา คือว่ามีการจำหน่ายได้ แล้วจุดที่เป็นรายจ่ายของผู้บริโภคหรือเกษตรกรคือค่าครองชีพนั้น ก็จะเป็นรายรับของธุรกิจ อันนี้ก็จุดหนึ่งที่ผมอยากให้มองเป็นเรื่องง่ายๆ ในขณะเดียวกันเมื่อมีรายรับของธุรกิจแล้ว

บทบาทที่สอง คือการเป็นเจ้าของทรัพยากร เกษตรกรจะเข้าไปอยู่ในตลาดทรัพยากร ในเรื่องแรงงานซึ่งเขาต้องลงทุนอีกในการประกอบการ ไม่ว่าจะเป็นรายได้ในเรื่องค่าจ้างแรงงาน และเกี่ยวข้องกับทรัพยากรในการที่จะลงทุนในปัจจัยต่างๆ แล้วก็เมื่อเขาลงทุนไปแล้วสิ่งที่ได้รับก็คือว่า มีรายรับจากการลงแรงลงทุน อาจจะเป็นรูปของค่าจ้าง รูปเงินเดือน หรือส่วนแบ่งผลประโยชน์ก็จะกลายเป็นรายได้ของครอบครัวเกษตรกร ในฐานะเป็นผู้บริโภคและเจ้าของทรัพยากร อันนี้เป็นวงจรแบบง่ายๆ ลักษณะที่ผมมองระบบการเกษตรของครอบครัวเกษตรกรนั้น เป็นระบบเศรษฐกิจและก็มองวิถีทางการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในฐานะที่เป็นผู้บริโภคนั้น หรือในฐานะเป็นเจ้าของทรัพยากรในการประกอบการนั้น ซึ่งมีทั้งรายรับและรายจ่าย ในลักษณะนี้ผมคิดว่าเป็นสังคมในไร่ นาและตัวเกษตรกรอย่างแท้จริง ถ้าหากเรามองใน

ระบบง่าย ๆ แล้วก็คงจะทำให้สามารถที่จะมองลักษณะของครัวเรือนเกษตรกร ลักษณะตัวเกษตรกรได้ง่ายขึ้น และการที่จะแนะนำไม่ว่าในเรื่องของเทคโนโลยีระบบการทำฟาร์ม หรืออะไรก็แล้วแต่ที่เราคิดว่าจำเป็นจะต้องมี บางครั้งเราคิดเอาเองว่า เกษตรกรจำเป็นจะต้องมี แต่แท้ที่จริงแล้วในหลายอย่างนั้น เขาอาจจะมีอยู่แล้วก็ได้ อย่างที่ผมได้พูดถึงเรื่อง Existing technology ที่ทาง มช. ได้หากันมาหลายปี แล้วก็ทางกรมส่งเสริมการเกษตรนั้นได้ยอมรับเทคโนโลยีนี้ และได้นำมาปรับใช้ในการส่งเสริมการเกษตร หรือการพัฒนาการเกษตร โดยเห็นว่าเป็นเรื่องที่ไม่ลึกซึ้ง ง่าย และอยู่ในวิสัยที่พอจะรับได้นั้น ถ้าเรามองระบบเศรษฐกิจและระบบการเกษตร แล้วก็เน้นไปถึงสังคมไร่นาและครัวเรือนเกษตรกรแล้ว อาจจะทำให้การที่จะแนะนำ การที่จะนำอะไรลงไปก็แล้วแต่ในครัวเรือนเกษตรกรนั้น มีผลต่อการยอมรับและสอดคล้องกับสภาพความเป็นอยู่มากยิ่งขึ้น ทีนี้ในลักษณะที่เกษตรกรเป็นผู้บริโภค กระผมคิดว่าในจุดหนึ่งที่ยากจะขอเรียนในฐานะที่เกษตรกรเป็นผู้บริโภคนั้น ก็คงจะมีข้อเสนอแนะอยู่มากมายว่า อาจจะต้องมีลักษณะของการเลือกสินค้าเป็น มีลักษณะการบริโภคอย่างประหยัดและมีคุณค่าการใช้จ่ายทรัพย์สินที่มีอยู่ หรือหากมาได้เป็นอย่างดีมีคุณค่าที่สุด แต่ถ้าเรามองในฐานะเป็นผู้ผลิต ซึ่งต้องมองในส่วนประกอบที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ผมเข้าใจว่าจุดนี้มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับในเรื่องของเกษตรกรอย่างมาก ก็คือว่าเกษตรกรควรจะตัดสินใจในลักษณะที่เป็นผู้ผลิต โดยที่มองในส่วนประกอบที่สำคัญหลายประการด้วยกัน ซึ่งในเรื่องนี้ระบบการทำฟาร์ม อาจจะมีส่วนสำคัญต่อการตัดสินใจ ในลักษณะที่ว่าเกษตรกรนั้น อาจจะต้องพิจารณากำหนดกิจกรรมที่จะผลิตให้ได้ปริมาณและคุณภาพสูงสุด ซึ่งเรื่องนี้ก็จะเกี่ยวข้องกับเทคโนโลยีทางด้านการผลิตว่า มีอะไรบ้างที่จะสามารถให้เขากำหนดในเรื่องของการผลิตที่จะให้เกิดผลตอบแทนสูงสุด ไม่ว่าจะเป็นทางด้านปริมาณและคุณภาพ ในอดีตนั้นการเกษตรเรามักที่จะมองเน้นในเรื่องของผลผลิตให้สูงขึ้น โดยเน้นในเรื่องนี้เป็นหลัก แต่ในปัจจุบันนี้เนื่องจากว่า การเกษตรต้องเกี่ยวข้องกับการตลาดมากขึ้น และตลาดซึ่งเป็นของผู้บริโภคนั้นก็เน้นในเรื่องของคุณภาพมากขึ้น ในเรื่องของการกำหนดการผลิตนั้น เราจะมามองเทคโนโลยีในเรื่องของการผลิตเพียงตัวเดียวไม่ได้อีกแล้ว คงจะต้องมาเกี่ยวข้องกับเรื่องของคุณภาพ และก็ขบวนการที่เกี่ยวข้องกับ post harvest มากขึ้น ซึ่งเรื่องนี้กระผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญที่การวิจัยในต่อไปข้างหน้าจะต้องมาดูแลในเรื่องนี้ให้มาก ซึ่งอาจจะเป็นสิ่งที่น่าจะต้องมีความสำคัญในการพัฒนาการเกษตรต่อไปข้างหน้า หรือในเรื่องของระบบวิธีการผลิตว่า การที่จะให้ผลผลิตได้ปริมาณสูงสุด นอกจากเทคโนโลยีแล้ว วิธีการผลิตนั้นจะเป็นอย่างไร แล้วก็การใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมว่ามีเทคโนโลยีที่เหมาะสมอะไรบ้างที่น่าจะนำไปใช้ในระบบไร่นาของตนเอง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทุนที่มีการลงทุนต่ำเหมาะสมกับสภาพของพื้นที่ ตลอดจนสอดคล้องกับทรัพยากรที่มีอยู่ ซึ่งเรื่องนี้เป็นอีกทางหนึ่งซึ่งเกษตรกรผู้ผลิตนั้นน่าจะได้รับการแนะนำในเรื่องนี้ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม หรือในเรื่องประการที่ 3 คือการกำหนดปัจจัยการผลิต ให้การผลิตนั้นมีประสิทธิภาพในเรื่องของการใช้ปัจจัยต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของปุ๋ย พันธุ์ สารเคมี การใช้ประโยชน์จากปัจจัยเหล่านี้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น จะต้องเป็นตัวที่เกษตรกรจะต้องเข้าใจรับทราบหรือนำไปปฏิบัติ เพื่อประโยชน์ในการผลิตของเขาเอง และในเรื่องของการกำหนดการกระจายการผลิตให้เหมาะสมและถูกต้อง ทั้งในเรื่องทางด้านของการบริโภค และก็ในเรื่องของรายได้ ในปัจจุบันนี้ เราได้พูดกันมากในเรื่องการปรับโครงสร้างการผลิต จริงอยู่สภาพของเกษตรกรอาจจะเป็นสังคมชนบท มีภาวะเปลี่ยนแปลงช้า และก็อาจมีการยอมรับการเปลี่ยนแปลงได้ยาก แต่ว่าในปัจจุบันนี้ต้องยอมรับว่าเราคงจะไม่สามารถที่จะปล่อยให้พี่น้องเกษตรกรอยู่ในลักษณะอย่างที่เคยเป็น เคยอยู่ได้ต่อไปอีกแล้ว

ถึงแม้ว่าพี่น้องเกษตรกรอาจจะไม่อยากจะเปลี่ยนแปลง อาจจะพอใจในสภาพที่เป็นอยู่ ซึ่งแน่นอนครับ เขามีความสุขกับสภาพที่เป็นอยู่อย่างในปัจจุบันนี้หรือในอดีต แต่ว่าสังคมมันเปลี่ยนไปถึงพี่น้องเกษตรกรไม่เปลี่ยนแปลง แต่ว่าความกดดันทางด้านสังคม ความเจริญต่าง ๆ นั้นเข้าไปสู่ชนบท เกษตรกรมีความจำเป็นที่จะต้องเปลี่ยนแปลง ดังนั้นในการปรับโครงสร้างการผลิตการเกษตรจึงมีความจำเป็นที่เกษตรกรนั้นจะต้องยอมรับ การที่จะดำเนินการประกอบการอย่างเต็มยี่ดือลักษณะการเกษตรที่เคยทำมาในอดีตนั้น อาจจะไม่ใช่พอต่อการดำรงชีวิตในปัจจุบันนี้ อาจจะต้องมีการปรับกันบ้าง อย่างเช่นในเรื่องของการทำการเกษตรเพียงชนิดเดียวที่เรียกว่า mono agriculture อาจจะต้องมีการปลูกพืชมากขึ้น หรือผสมผสานการปลูกพืชกับการเลี้ยงสัตว์หรือการประมง หรืออย่างไรก็แล้วแต่ จากการปลูกพืชหนึ่งมาเป็นระบบการปลูกพืชสอง และระบบการเกษตรที่จะต้องนำไปปรับใช้ในพื้นที่ ซึ่งเรื่องนี้ก็ทำให้เกิดแนวความคิดในเรื่องการกระจายการผลิตในระบบไร่นาขึ้นมา เพื่อที่จะช่วยให้เกษตรกรสามารถในการที่จะปรับตัวเองให้เข้ากับสภาพที่มีการเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันนี้ และคงเกี่ยวข้องกับระบบการทำฟาร์มว่า มีข้อเสนอแนะอย่างไรบ้างในการที่จะให้เกษตรกรสามารถที่จะเปลี่ยนแปลง หรือปรับปรุงการเกษตรให้เป็นไปตามการเปลี่ยนแปลงของการปรับโครงสร้างทางการผลิตการเกษตร สำหรับประการที่สี่ ซึ่งผมคิดว่าทางนักวิจัย นักส่งเสริมการเกษตรจะต้องตระหนัก และก็พยายามในการที่จะดำเนินการศึกษาค้นคว้าหรือหาแนวทางในการที่จะส่งเสริมแนะ นำ แล้วก็ให้เกษตรกรได้เข้าใจถึงความจำเป็นในการที่จะต้องดำเนินการในลักษณะดังกล่าว คราวนี้จะทำได้อย่างไรครับ กระผมคิดว่าในจุดนี้มันมีข้อเสนอที่เกี่ยวข้องกับในเรื่องของขบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีในเรื่องของการถ่ายทอดข่าวสารหรือเทคโนโลยี ซึ่งถ้าหากว่าเรามามองในลักษณะของข้อมูลข่าวสารทางด้านการเกษตรนั้น แหล่งของความรู้ต่าง ๆ มันอาจจะแบ่งออกเป็นแหล่งใหญ่ ๆ ได้ 2 ประการด้วยกัน

ประการที่ 1 คือ สายงานพัฒนาของหน่วยงานต่าง ๆ อย่างสถาบันวิจัยซึ่งเรามีอยู่มาก ในส่วนของประเทศไทยนั้น กระผมคิดว่าทางกรมวิชาการเกษตรนั้นนับว่าเป็นสถาบันวิจัยที่ยิ่งใหญ่แห่งหนึ่งในประเทศไทย มีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน แล้วก็ยังมีหน่วยงานวิจัยอื่นที่เกิดขึ้นมากมายในขณะนี้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของหน่วยงานทางด้านเอกชน หรือก็รัฐก็เอกชน อย่าง TDR เป็นต้น นี่ถือว่าเป็นงานพัฒนาของหน่วยงานวิจัย อีกส่วนหนึ่งก็คือ หน่วยงานวิจัยของทางด้านสถาบันการศึกษา ซึ่งจุดนี้ก็คงเกี่ยวข้องกับทางมหาวิทยาลัย สถาบันการศึกษาต่าง ๆ และขณะนี้นบทบาทของสถาบันการศึกษาทางด้านการวิจัยในการที่จะหาความรู้มีมากขึ้น และเริ่มที่จะลงลึกลงไปถึงระดับพื้นที่ หรืออาจจะมีแหล่งอื่น ๆ อีก แต่ว่ากระผมพยายามในการที่จะจำกัดแนวของการมองในลักษณะที่เป็นภาพรวม ๆ เพื่อจะให้เห็นภาพได้อย่างชัดเจนในแง่ของการดำเนินงาน โดยหน่วยงานทางด้านการวิจัยนั้น จะมีการวิจัยทดลองและประมวลออกมาเป็นข้อมูลข่าวสารหรือเทคโนโลยี ซึ่งได้มาจากการค้นคว้าวิจัย หรือการทดลองต่าง ๆ แล้วก็ในสายของการถ่ายทอดนั้น จะลงมาถึงหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมอย่างที่เราดำเนินการในขณะนี้ ซึ่งเป็นลักษณะของ ideal ซึ่งมี action อยู่บ้างก็คือว่า ลักษณะของความเชื่อมโยงระหว่างการส่งเสริมการเกษตรก็คือ การที่จะนำเอาเทคโนโลยี ผลการศึกษาค้นคว้าจากการวิจัยลงมาสู่กรมส่งเสริมการเกษตร แล้วก็ถึงตัวพี่น้องเกษตรกร ซึ่งจุดนี้เป็นขั้นตอนของการถ่ายทอดเทคโนโลยี ในจุดนี้เกิดขึ้นในลักษณะที่อาจจะไม่เป็นไปตาม channel ดังกล่าว มันมีการข้ามชั้นกัน ลักษณะนั้นขณะนี้สถาบันวิจัยได้ลงลึกมาถึงตัวบุคคลเป้าหมายก็คือ เกษตรกร ดังนั้นผมอยากจะลากเส้นเป็นลูกศรว่า แทนที่เราจะมาดูตาม channel ต่าง ๆ นั้น

ข่าวสารตรงนี้อาจจะลงมาถึงตัวพี่น้องเกษตรกรจากสถาบันวิจัย ซึ่งแน่นอนครับ เป็นเรื่องที่ทำกันได้ แต่ว่ามันจะเกิดปัญหาในเรื่องของระบบในการพัฒนา หรือว่าในเรื่องของการดำเนินงานตาม chanel ดังกล่าวนี้นี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาในชนบทก็คือ การพัฒนาพี่น้องเกษตรกรนั้นก็จะมีระบบว่า การที่จะถ่ายทอดข้อมูลข่าวสาร หรือเทคโนโลยีไปสู่ตัวพี่น้องเกษตรกรนั้นด้วยวิธีการอย่างไร กรมส่งเสริมการเกษตรนั้นในอดีตตั้งแต่ปี 2520 หรือ ค.ศ.1977-1978 มีขบวนการดำเนินการที่เรียกว่า Training and Visiting System ซึ่งได้มีการเพิ่มเจ้าหน้าที่ในระดับตำบล แล้วก็มีการคัดเลือกเกษตรกรผู้นำ หรือที่เรียกว่า contact farmer มีแผนการเยี่ยมที่มีการกำหนดไว้ตายตัว แล้วก็เยี่ยมทุกหมู่บ้านภายใน 2 สัปดาห์ มีการอบรมรายปีภรณ์นี้ถือว่าเป็นระบบหรือเป็นขบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากงานวิจัยนักส่งเสริมแล้วถึงตัวเกษตรกร ดังนั้นระบบพัฒนาผมถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง แล้วก็ระบบนี้เป็นระบบที่ใช้กันทั่วประเทศ ในการที่จะนำข้อมูลข่าวสารลงไปถึงตัวเกษตรกร ทีนี้ถ้าหากว่าในหน่วยงานการวิจัยนั้น ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีไปถึงตัวพี่น้องเกษตรกรจะมีคำถามอยู่ 2 ประการ

1. ระบบการถ่ายทอดจะมีการกำหนด หรือสร้างกลไกขึ้นมาในการถ่ายทอดหรือไม่ อย่างไร
2. ในเรื่องของความต่อเนื่อง อย่างที่เราพูดถึงการพัฒนาการเกษตร ขณะนี้พูดถึง sustainability มีหรือไม่ หรือจะเลือกเฉพาะจุดแล้วถือว่าเป็นเรื่องทำงานวิจัยจะต้องดำเนินการในการถ่ายทอดได้ด้วย

ผมคิดว่าเรื่องนี้เป็นคำถาม ถ้าหากในลักษณะของการดำเนินงานระหว่างงานวิจัย จนถึงตัวพี่น้องเกษตรกร น่าจะพูดถึงเรื่องของระบบหรือกลไกในการถ่ายทอด อันที่สองเรื่องความต่อเนื่อง ถ้าตอบคำถามได้ ผมไม่มีเงื่อนไขในการที่จะยอมรับในเรื่องนี้ ทีนี้ในอีกส่วนหนึ่งของสถาบันการศึกษา ซึ่งก็จะเริ่มในเรื่องของการวิจัย แล้วก็ออกมาเป็นเรื่องของความรู้ เรื่องเทคโนโลยีซึ่งอาจจะได้จากแหล่งต่าง ๆ นี้มากมาย จุดนี้เห็นไหมครับ ผมไม่มีลูกศรเชื่อมโยงระหว่างสถาบันวิจัยกับมหาวิทยาลัย ผมไม่แน่ใจว่าเกิดขึ้นหรือเปล่าครับอาจารย์ อาจจะมีก็ได้ แต่ว่าคำถามว่าถ้ามีมากน้อยแค่ไหนและเป็นระบบหรือไม่ ความจริงแล้วการประสานงานระหว่าง สถาบันวิจัยกับหน่วยงานในมหาวิทยาลัยนั้นมันเป็นเรื่องสำคัญ จุดนี้ผมอยากจะเรียนว่าได้มีความพยายามในขณะนี้เกิดขึ้นมาแล้ว ในการที่จะสร้าง network ความสัมพันธ์ในเรื่องของสถาบันวิจัยกับทางมหาวิทยาลัยแล้วก็กับหน่วยงานปฏิบัติในพื้นที่ ซึ่งจะเป็นการสร้างระบบความเชื่อมโยงนำผลการวิจัยหรือข้อมูลข่าวสารการค้นคว้าวิจัยทดลองของมหาวิทยาลัย ผ่านนั้นในเรื่องขบวนการเรียนการสอนก็คือ เข้าสู่ระบบการศึกษาในมหาวิทยาลัย ซึ่งถ่ายทอดให้แก่นักศึกษา นิสิต หรือนักเรียนก็แล้วแต่แล้วก็มีการเผยแพร่ผลการวิจัยจากมหาวิทยาลัย ซึ่งบางครั้งมีประโยชน์ในการจะนำไปสู่บุคคลเป้าหมายก็คือ ตัวเกษตรกรด้วย คำถามก็เช่นเดียวกันอีกว่า ระบบในเรื่องของการถ่ายทอด ระบบหรือกลไกในการถ่ายทอดนั้นมีหรือไม่ อันที่สองคือ ความต่อเนื่องมีหรือไม่ ถ้ามีเป็นระบบต่อเนื่อง ผมคิดว่าไม่มีปัญหาอะไรใครก็ทำได้ ทีนี้มาถึงเรื่องของบุคคลเป้าหมาย สิ่งหนึ่งซึ่งกระผมคิดว่าเราอาจจะมองนั้นมองจากบนลงล่างตลอดเวลา ในความคิดของบุคลากรในแง่ของการดำเนินงาน เราอาจจะมองในลักษณะที่ว่า หน่วยงานคิดว่ามีความจำเป็นเขาอยู่อย่างนั้น เขาคิดอย่างนี้ แต่สิ่งซึ่งเราขาดมากก็คือว่า เราได้รู้ความคิดของเขา มีส่วนเข้าไปร่วมในความคิดของเขาอย่างน้อยแค่ไหน ซึ่งจุดนี้น้อยมาก ดังนั้นจากจุดที่ผมได้ยกขึ้นมาว่า เรารู้เขขนาดไหนนั้น จึงมามองถึงคำถามในเรื่องของการ feed back กลับไปเป็นจำนวนมากมาย การส่งเสริมการเกษตรที่เราถ่ายทอดลงมาจกขบวนการวิจัยต่าง ๆ ลงมาถึงชาวบ้านนั้น เรารู้เขาจริงหรือเปล่านั้น

ต้องการ เป็นปัญหาของเขา หรือสิ่งที่เขาไม่มี เขาอยากจะทำ เขามั่นใจขนาดไหน นั่นฉันจึงได้พยายามที่จะมองว่าลูกศรที่เป็นจุดไขปลากราได้ให้ความสนใจน้อยมาก ก็คือ feed back จากชาวบ้านที่ขึ้นมาถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐ แล้วก็ในการที่จะนำไปหาคำตอบในเรื่องของการค้นคว้าวิจัยเพิ่มเติมในสิ่งที่คิดว่าเขา หรือสิ่งที่เขาต้องการอย่างแท้จริงเช่นเดียวกันครับ feed back จากบุคคลเป้าหมายขึ้นไปข้างบนนั้น ยังเป็นเพียงแนวความคิด แต่ผมเชื่อว่ากลไกขบวนการต่างๆ ที่จะให้แนวความคิดดังกล่าวเกิดมาความจริงนั้น อาจจะยังไม่เกิดขึ้นหรือเกิดขึ้นน้อยมาก ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้มองในลักษณะของการพัฒนาต่อไปว่า กรมส่งเสริมการเกษตรคงไม่ได้นั่งหลับตามองเพียงแต่เราคิดว่า เรารู้ว่าเป็นนโยบายของรัฐ แล้วจะต้องดำเนินการให้เป็นไปตามนโยบายให้ได้ จุดเหล่านี้ผมอยากจะกราบเรียนในที่ประชุมว่า ควรที่จะได้มีการพิจารณากันพอสมควร อย่างที่พูดถึงเรื่องการที่จะส่งเสริม หรือการพัฒนาพืชมาสักตัวหนึ่ง เพื่ออะไรครับ ลดดุลย์การค้า ลดการนำเข้า เมื่อเราได้รับนโยบายมา ก็ต้องวิเคราะห์ว่า ถ้าทำแล้วเกษตรกรได้กำไรหรือไม่ หรือพอกับกับการลงทุนหรือไม่ จุดนี้เป็นจุดหนึ่งซึ่งผมมีความเชื่อมั่นในเรื่องนี้มาก ถ้ามาตลอดเวลากว่า ถ้าหากว่าสิ่งที่เป็นนโยบายของรัฐ และต้องการให้มีการปฏิบัติเพื่อที่จะทดแทนการนำเข้า หรือลดดุลย์การค้า ถ้าไม่มีคำตอบที่ชัดเจนทางด้านเทคโนโลยีในเรื่องของรายได้ของเกษตรกรว่า เขาทำไปแล้วจะคุ้มกับการลงทุนหรือไม่ เราไม่น่าจะทำ เรื่องนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ สำหรับทางด้านกระผมเอง ก็ได้บอกกับทางด้านเจ้าหน้าที่ว่า เราอาจจะรับไม่ได้ ยกตัวอย่าง เรื่องทานตะวัน ซึ่งเป็นเรื่องที่มีการต้องการให้ผลิต เพราะเป็นพืชที่ให้น้ำมันสูง ไม่มีคลอเรสเตอรอล คำถามก็คือว่า ทานตะวันนั้นมันเป็นพืชที่มีพืชแข่งขันอยู่พอสมควร ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของข้าวโพด ข้าวฟ่าง หรืออะไรก็แล้วแต่ พืชเหล่านี้มันมีผลทดแทนดีกว่า ความเสี่ยงน้อยกว่า ในขณะที่เทคโนโลยีการผลิตทานตะวันนั้นยังไม่แน่นอน ผลผลิตยังมีความแตกต่างกันมากระหว่าง 50-100 กก. หรือ 200 กก. เกษตรกรขายได้ในระดับไร่ราว 4.50 บาท/กก. รายได้ที่ยังไม่หักค่าใช้จ่ายไร่ละประมาณ 600-800 บาท เมล็ดพันธุ์เท่าไรทราบไหมครับ 170 บาท ค่าไถ ค่าหว่านอีกมากมาย เกษตรกรไม่ได้อะไรเลย แต่ต้องทำเพื่อที่จะตอบสนองนโยบายของรัฐ และความต้องการของเอกชนอย่างนี้ทำไม่ได้ ดังนั้น feed back ของเกษตรกร และในเรื่องของการปกป้องเกษตรกร ในเรื่องของการยอมรับเทคโนโลยีไม่ว่าจะเป็นนโยบายทางด้านรัฐ หรือทางด้านความเหมาะสมของเทคโนโลยีที่ยังตอบไม่ได้นั้น กระผมคิดว่าเราไม่น่าจะทำ กรมส่งเสริมการเกษตรจึงได้กำหนดในเรื่องของแนวทางขึ้นมา ก็คือ การที่มองว่าต่อไปข้างหน้านั้น ถ้าจะมีโครงการอะไรลงไปก็ตาม สิ่งหนึ่งซึ่งต้องทำให้ได้ แล้วก็กำลังทำอยู่ในขณะนี้ กระผมเชื่อว่าในที่นี้ไม่มากนักน้อย ท่านอาจจะได้รับทราบเรื่องราวของการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อที่จะมาเป็นประโยชน์ในการจัดทำแผนพัฒนาการเกษตรจากระดับล่างขึ้นมาข้างบน การที่จะดำเนินการพัฒนาเกษตรกรรายย่อย ซึ่งก็ได้กลายมาเป็นนโยบายหลักของกรมส่งเสริมการเกษตร ก็คือโครงการปรับปรุงระบบแผนและพัฒนาเกษตรกร โครงการนี้ก็เพื่อที่จะตอบปัญหาว่า เมื่อเราจะทำการพัฒนาเกษตรกร แก้ปัญหาของเขานี้ สิ่งที่เราต้องทำให้ได้ก็คือ ความเข้าใจ ในสภาพชนบทแท้จริงของเขาเป็นอย่างไรบ้าง ชีวิตที่เขาอยู่ในชนบท สภาพทางกายภาพในหมู่บ้าน ในตำบลนั้นเป็นอย่างไร เรื่องของดิน ลักษณะดินเป็นอย่างไร ดินเปรี้ยว ดินเค็ม ลักษณะเนื้อดินเป็นอย่างไร ลักษณะการกระจายตัวของฝนเป็นอย่างไร ลักษณะของระบบการชลประทาน แหล่งน้ำธรรมชาติ ความสูงต่ำของพื้นที่เป็นอย่างไร สิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นอย่างยิ่งในการที่จะวางแผนในเรื่องการจัดระบบการทำฟาร์มในระดับ micro ขณะนี้ผมมองจริงๆ แล้วในภาพรวมทั้งสิ้นแล้วมีข้อเสนอ ซึ่งทำให้เรามีปัญหาในการพัฒนาเกษตรกร และถูกปฏิเสธมาตลอดเวลาก็คือ การวิเคราะห์

พื้นที่ในลักษณะทางด้านกายภาพ ทางด้านชีวภาพ เรามองดูว่าในลักษณะที่เกษตรกรทำอยู่แล้วเป็นอย่างไรบ้าง มีหลายเรื่องที่เกษตรกรสามารถปฏิบัติได้เองดีพอสมควร เราก็ดูว่าเราจะเอามาใช้ได้หรือไม่ หรือบางอย่างที่เขาอาจจะไม่มีเลยก็ได้ เราอาจจะเห็นว่าสภาพของดิน สภาพของฝนสภาพของน้ำดังกล่าวอาจจะนำไปแนะนำได้ตามลักษณะทางด้านกายภาพ ในเมืองไทยเรานั้นบอกเสมอว่า ปลูกอะไรขึ้น ทำอะไรก็ได้ แต่คำถามที่ตามมาที่กระผมถามตัวเองหรือถามพวกเรตลอดเวลา ปลูกแล้วเป็นอย่างไร ขึ้นจริง ผลผลิตเป็นอย่างไรบ้าง คุณภาพเป็นอย่างไรบ้าง เรามีการใช้พื้นที่ผลิตมากมายในอีสานใช้พื้นที่ดอนทำนา อีกตัวอย่างหนึ่งเราพูดกันเสมอว่าในสมัยก่อน อีสานนั้นเหมาะสำหรับการทำนาและพืชไร่ ไม้ยืนต้นนี้ปลูกทำไม่ได้ อาจจะเป็นการมอง จากการที่ชาวบ้านทำอยู่แล้วเราก็นำมาวางแผนในการพัฒนาตามแบบของชาวบ้านที่เขา มีเงื่อนไขอยู่แล้ว ปัจจุบันนี้เป็นอย่างไรบ้าง จากการที่มีการวิจัยกันมาหลายปีจากโครงการพัฒนาพิชชาคืออีสาน ก็เห็นว่า อีสานนั้นสามารถปลูกไม้ยืนต้นได้ ไม้ผลบางชนิดปลูกได้ในอีสาน ยางพาราก็ปลูกได้ แต่ก็ป็นะครับที่บอกว่าฝนไม่พอ หรืออะไรก็แล้วแต่ที่ทำให้เราปฏิเสธที่จะส่งเสริมไม้ยืนต้นในภาคอีสาน แต่วันนี้ สิ่งที่นักวิจัยได้มาก็คือสามารถปลูกได้ ดังนั้นคิดว่าเรา assumption ตามที่ชาวบ้านเขาทำอยู่ก่อน แม้เราไม่พยายามหาสิ่งใหม่ ๆ ที่จะแนะนำเข้ามาในระบบการเกษตรของพี่น้องเกษตรกรในภาคอีสาน นี่เป็นข้อคิด ซึ่งอาจจะผิดก็ได้ แต่ผมรู้สึกจากการที่ได้มีโอกาสทำโครงการในเรื่องยางพาราเพื่อกระจายรายได้ในภาคอีสาน ซึ่งผมรับผิดชอบอยู่นั้น ในเรื่องของทางด้านวิเคราะห์สังคมเศรษฐกิจ เรื่องนี้ผมเรียนให้ทราบว่า นักเกษตร จะละเอียด ผมอาจจะพูดผิดอีกก็ได้ แต่ผมรู้สึกว่าเราอาจมองว่าในแท้ที่จริงแล้ว ชาวบ้านยังขาด technology ชาวบ้านยังต้องการความคิดใหม่ ๆ สิ่งใหม่ ๆ เข้าไป แต่หลายสิ่งหลายอย่างนั้นเราอาจจะละเอียดลักษณะ ขนบธรรมเนียมประเพณีความเป็นอยู่ของพี่น้องเกษตรกร หรือชาวชนบทโดยถูกปฏิเสธ ถูกต่อต้าน หรือ บางครั้งเป็นไปได้อย่างเชื่องช้า ซึ่งเป็นเรื่องน่าคิดมาก ทำอย่างไรจึงทำให้เกิดผสมผสาน เกิดความร่วมมือกัน ในระหว่างหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง กับทางด้านสังคม กับทางด้านของวิชาการ และกับทางด้านเศรษฐกิจ เพราะว่า การที่จะมองชนบทนั้น เราจะมองเพียงด้านเดียวไม่ได้อีกแล้ว เราต้องยอมรับความคิดความอ่าน ของชาวบ้านเขา สิ่งที่เขาทำอยู่ เป็นอยู่ และสิ่งที่เขากำลังคิดอยู่ และสิ่งที่เรากำลังคิดอยู่จะนำมาผสมผสาน กันได้อย่างไรบ้าง เพราะแน่นอนไม่ว่าจะเป็นความคิดของเขาอยู่แล้วแต่ แต่ชนบทนั้นก็มีการเปลี่ยนแปลง เกษตรกรอาจจะไม่ต้องการการเปลี่ยนแปลง แต่ความกดดันสำหรับสภาพทางด้านสังคมเศรษฐกิจที่มีการ เปลี่ยนแปลงในขณะนั้นนั้น เกษตรกรจะต้องมีการเปลี่ยนแปลง แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นจะต้องเกิดจาก ความคิดร่วมกันของหน่วยงานพัฒนา และสอดคล้องกับวิถีชีวิต หรือแนวทางที่เขาเคยเป็นเคยอยู่ได้ อย่งไร นี่เป็นคำถามนะครับ ซึ่งผมเข้าใจว่า ในลักษณะขบวนการพัฒนาทั้งหมดที่เกิดขึ้น และพยายามหา คำตอบ แต่จะต้องเป็นคำตอบที่หาร่วมกัน ไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเกิดการโน้มน้าวเพียงคือ มองด้านเดียว อีกด้าน ไม่ได้มองเป็นเรื่องของขบวนการมองเป็นขั้น ๆ ในที่สุดก็เกิดการแข่งขัน เมื่อลงไปทำงานว่าผมคิดอย่างนี้ ถูกต้อง ผมก็ลงไปทำอย่างนั้นกับเขาในที่สุด ในชนบทนั้นก็จะมีหน่วยงานต่าง ๆ ลงไปทำงานอย่างมากมาย เป็นสิ่งที่กระผมคิดว่าเป็นเรื่องสำคัญอย่างยิ่ง ในการที่จะต้องมองในภาพนี้ออกมาให้ได้ ที่นี้สุดท้ายก็คือว่า จากสิ่งที่ไม่ใช่จากสถาบันวิจัย หรือจากทางด้านสถาบันการศึกษาแล้วแต่ ที่ค่อนข้างจะมองลักษณะ top down ลงมาเรื่อย ๆ โดยวิเคราะห์ assumption ว่ามันต้องเป็นอย่างนั้น แล้วแนวทางการเสนอความคิดเห็น ของชาวบ้านขึ้นไปจะเป็น feed back ในการพิจารณาด้วย เริ่มที่จะปรากฏขึ้นมาแล้วความเป็นจริงมากขึ้น คราวนี้จะทำอย่างไรที่จะให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสถาบันวิจัยต่าง ๆ ได้มีความเชื่อมโยงกัน ผมเข้าใจว่า

ในลักษณะนี้นั้นจะต้องมีการพูดถึงเรื่อง ทิศทางความต้องการของแต่ละฝ่ายแต่ละสถาบัน เราจะสามารถสร้างระบบของความเชื่อมโยงได้หรือไม่ อย่าลืมนะครับว่า หน่วยงานปฏิบัติในพื้นที่นั้น เขาพร้อมที่จะรับ technology แต่บางครั้งสิ่งที่เป็นการถามก็คือว่า ซึ่งถ้าหากว่าหน่วยงานซึ่งมีอยู่ที่กระผม พยายามจะแยกแยะออกเป็น 2 ส่วนนั้น ยังร่วมมือกันไม่ได้ อาจเกิดการแข่งขันกัน ในบางครั้งก็คือ ความซ้ำซ้อน ความสิ้นเปลืองทรัพยากร และเมื่อลงมาถึงชาวบ้านแล้วเช่นเดียวกันครับ ไม่ว่าจะลงโดยตรงหรือผ่านขบวนการก็แล้วแต่ ก็เกิดความสับสน ความวุ่นวาย ผมจะมีคำถามว่า ทำอย่างไรที่จะทำให้เกิดระบบความเชื่อมโยงที่จะก่อให้เกิดความเชื่อมโยงที่เป็นรูปธรรม และก็สามารในการที่จะเอาความคิด ความอ่านของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง การวิจัย การพัฒนาทั้งหลายทั้งปวงมาสู่ระบบ แล้วสร้างเป็นกลไกในการที่จะก่อให้เกิดขบวนการลงไปถึงมือบุคคลเป้าหมาย ซึ่งเป็นจุดที่เห็นว่าควรจะต้องดำเนินการ แต่ว่าเรายังขาดขบวนการหรือกลไกในการดำเนินการดังกล่าว ดังนั้นระบบการเกษตร ระบบการทำฟาร์ม ตลอดจนในเรื่องของแต่ละ technology จึงค่อนข้างที่จะมีปัญหาในการแนะนำต่อพี่น้องเกษตรกรอยู่ตลอดระยะเวลา และก็ยังไม่รู้ว่า เราจะหาจุดจบกันได้เมื่อไร มาสร้างขึ้นมาเป็น package เป็นระบบ อันนี้ก็คือสิ่งที่ผมใคร่ขอฝากไว้ แต่อย่างไรก็ตาม ในขณะนี้ได้มีความพยายามจากสถาบันการศึกษา เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์ ขอนแก่น แล้วก็จากสงขลานครินทร์ รวมทั้งทางสถาบันเทคโนโลยี ได้มีการสร้างเป็น network กันเพื่อจะให้มีการร่วมมือกันระหว่างสถาบันการศึกษากับทางด้านของปฏิบัติกันก็คือ กรมส่งเสริมการเกษตร หรือหน่วยงานอื่นก็แล้วแต่ที่อยู่ในพื้นที่ เราได้พยายามทำมาแล้ว และมีการเสนอเมื่อสัปดาห์ก่อนนี้เอง โดยท่านรัฐมนตรี สุปัตรา มาศดิตถ์ เป็นประธาน ก็คิดว่าอาจจะเป็นตัวอย่างหนึ่ง ซึ่งอาจจะทำให้การแก้ปัญหาคือความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยด้วยกัน กับหน่วยงานปฏิบัติมีกลไกที่จะก่อการเชื่อมโยงให้กลายเป็นระบบ และครบวงจร กระผมใช้เวลาพอดี

ขอขอบพระคุณมากครับ